

# OSMANLI ARAŖTIRMALARI

## XIV

Nezir Heyeti — Editorial Board  
HALİL İNALCIK — NEJAT GÖYÜNÇ  
HEATH W. LOWRY — İSMAIL ERÜNSAL  
KLAUS KREISER

# THE JOURNAL OF OTTOMAN STUDIES

## XIV

İstanbul - 1994

## KONYA'DA MEVLÂNÂ DERGÂHI MERKEZ ARŞIVI VE MEVLEVİHANELER

Mehmet ÖNDER

Bilindiği gibi, Mevlânâ Celâleddin, 17 Aralık 1273 günü Konya'da öldü. Cenazesi, bir gün sonra, Konya'da Selçuklu Sarayına yakın yerdeki medresesi ve evinden alınarak bu gün türbesinin bulunduğu yere gömüldü. Burası, Selçuklu Sultanı Alâaddin Keykubad I. tarafından Mevlânâ ailesine bağışlanmış bir bahçe idi. Mevlânâ'nın oğlu Sultan Veled, yaklaşık bir yıl sonra, Selçuklu emirlerinin de yardımı ile babasının mezarı üzerine bir türbe yaptırdı.

Mevlânâ'yı sevenler ve onun fikirlerini benimseyenler bir topluluk oluşturmuşlardı. Bu topluluğun başına, Mevlânâ'nın yakın dostu Çelebi Hüsameddin geçti. Hüsameddin, türbenin yanına bir Hanikâh yaptırarak Mevlânâ dostlarını burada topladı. Mevlânâ'nın büyük eseri Mesnevi'yi yeni kopyelerle çoğalttı. Türbe ve Hanikâh'ın bakımı için vakıflar sağladı. Mevleviliğin temellerini attı.

Çelebi Hüsameddin'in 1284 yılında ölümünden sonra yerine Sultan Veled geçti. Ölümüne kadar (1312), 28 yıl Mevlânâ dostlarına ve ilk mevlevilere şeyhlik yaptı. Tarikatı örgütledi, kurallarına koydu. Mevlânâ Türbesinin bitişğine bir semâhane yaptırarak belirli günlerde burada dervişlerin âyin yapmalarını ve semâ etmelerini sağladı. Türbenin çevresinde semâhane, mescid, derviş odaları, derken bir külliye oluştu. Tarikata önce *Veledîyye* denmişken, sona Mevlânâ'ya nisbetle *Mevleviye* dendi.

Sultan Veled'den sonra, yerine oğlu Ulu Ârif Çelebi, Konya Mevlânâ dergâhı şeyhliğine getirildi. Bundan sonra 600 yıl boyunca, Konya Mevlânâ Dergâhının şeyhleri (postnişinleri) hep Mevlânâ soyundan gelen en büyük erkek çelebiye (Mevlânâ soyundan gelen erkeklere daima çelebi denmiştir) verildi. Ulu Ârif Çelebi yanına aldığı mevlevi dervişleri ile birlikte Anadolu'nun bazı şehirlerini, Batı İran'ı, Irak'ı, Suriye ve Mısır'ı dolaştı. Tarikatını tanıttı. Gittiği yerlerde mevlevihaneler açarak dervişlerinden birini buralara şeyh atadı. Ölümüne kadar (1320), 8 yıl Mevleviliğin yayılmasına çalıştı. Ölümünden sonra, gelenek sürdü. Konya Mevlânâ Dergâhı bütün mevlevihanelerin idare merkezi oldu. Bu mevlevihanelerin şeyhleri, Konya Mevlânâ Dergâhı şeyhinin teklifi ve padişahın olur'u ile atandı. Böylece Mevlânâ'nın ölümünden Cumhuriyet döneminde "Tekke, Zaviye, ve Türbelerin Kapatılmasına ilişkin 30 Kasım 1925 tarihli Kanun" yürürlüğe girinceye kadar, 625 yıl içerisinde, Çelebi Hüsameddin dışında, Mevlânâ soyundan 30 şeyh Konya Mevlânâ Dergâhına postnişin oldu.

1925 yılından sonra Türkiyedeki bütün mevlevihaneler kapandı. Atatürk'ün de direktifi ile Konya Mevlânâ Dergâhı'nın mevcut eşyası ile birlikte müze olarak düzenlenmesi ve ziyarete açılması kararlaştırıldı. Bir yıl sonra da Mevlânâ Türbesi ve Dergâhı (*Konya Asar-ı Atika - Eski Eserler Müzesi*) adıyla ziyarete açıldı. Müze açıldığı zaman, Konya'da daha önce kurulmuş olan Arkeoloji Müzesi eserleri de Dergâh avlusuna ve derviş odalarına yerleştirildi. Bu düzenleme yapılırken ne yazık ki derviş odalarının aralarındaki duvarlar kaldırılarak salon haline getirilmiş, avludaki şadırvan yıktırılmış, yine avluda yer alan mevlevi mezarlığındaki tarih ve sanat yönünden değerli mezartaşları kırılmış veya yerlerinden sökülerek bir köşeye yığılmıştır. Müze avlusu ve derviş hücrelerine yerleştirilen Frig, Roma, Bizans devirlerine ait heykeller, sunaklar, mimari parçalar, seramikler, 1948 yılına kadar burada sergilenmiş, daha sonra Konya'daki İplikçi Camiine taşınmıştı. 1954 yılında Mevlânâ Müzesine müdür olarak ben atandım. Bu tarihten itibaren *Konya Eski Eserler Müzesi* adı *Mevlânâ Müzesi* olarak değişti. Müzedeki Mevlânâ ve Mevlevi kültürü, sanatı ile ilgisi olmayan etnografik ve başka eserler bu müzeden başka müzelere taşındı. Mevlânâ Müzesinde yalnız Mevlânâ Dergâhından teslim alınan eserler yeni ve modern müzecilik anlayışına uygun biçimde sergilendi. Bu

çalışmalar yapılırken 1957 yılında Dergâh Semâhanesi'nin Kadınlar Mahfilinde, kapatılmış bir pençere nişinde çürümeye yüz tutmuş bir sandık buldum. Sandığı açtığımda, içerisinde o güne kadar kimsenin el sürmediği veya ilgisini çekmediği, kapatılmış Mevlânâ Dergâhına ait, bez torbalar içerisinde bir kısım kâğıt tomarlar vardı. Bunlar, her nasılsa, atılmamış ve yakılmamış vakfiyeler, fermanlar, beratlar, temliknâmeler, icazetnâmeler, muhtıralar, mektuplar gibi arşiv malzemeleriydi. Özellikle Konya dışındaki mevlevihanelere ait yazışmalar, buralara şeyh (dede) atamaları, mevlevihanelerin onarım masrafları, vakıf işleri dikkat çekiciydi. O günlerde bu belgelerin kaba bir tasnifini yaparak, Müzede görevli öğretmen ve yardımcım Necati Elgin'e envanter ettirdim. 1497 belgenin muhtevasını bu envantere gösterdim. Böylece, Konya Mevlânâ Müzesi'nde, 1957 yılında ilk olarak *Mevlânâ Dergâhı Merkez Arşivi* kurulmuş oldu.

Arşin belgelerinin 109 torba ve 1497 belge olarak tescili tamamlandıktan sonra, dostum Abdülbaki Gölpınarlı, benden Arşivin kısa tanıtımını yapmasına izin vermeme istedi. Bunu memnunlukla karşıladım. Gölpınarlı bu çalışmasını *Konya'da Mevlânâ Dergâhı'nın Arşivi* başlıklı yazısıyla İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası'nın 17. cilt, 1-4 sayısında yayınladı<sup>1</sup>.

Konya Mevlânâ Dergâhı Merkez Arşivi kurulduktan ve Abdülbaki Gölpınarlı'nın tanıtıcı yazısı yayımlandıktan sonra, Arşive yeni belgeler katıldı, belge bağışları oldu. İlk bağışı 92 belgeyle ben yaptım. Şöyle ki, Mevlânâ'nın Konya'da yeri dahi bilinmeyen Evi ve Medresesi üzerinde bir kaç yılını alan bir çalışma yapmış<sup>2</sup>, bu çalışma sonunda Konya Mevlânâ Dergâhı ile ilgili, şahısların ellerinde bulunan pek çok belge sağlamıştım. Ayrıca kendi özel arşivimde de Mevlevî tarihine ilişkin henüz yayınlanmayan önemli belgeler vardı. Tamamı 92 belgeydi. Bunları arşive mal ederek envanterine kaydettirdim. Benim bu bağışımın sonra, İstanbul Yenikapı Mevlevihanesi'nin son şeyhi Abdülbaki Baykara'nın oğlu Rusuhi Baykara, kendisinde bulunan, Yenikapı Mevlevihanesi'ne ait 764 belgeyi

<sup>1</sup> Derginin bu sayısı Ekim 1955 - Temmuz 1956 tarihini taşımaktadır. Oysa makale 1958 yılında yayınlanmıştır. Derginin periyodik sayıları gecikmiş olduğu için, 17. cildin ilk 1-4 sayısı eski tarihle yayınlanmıştır.

<sup>2</sup> Mehmet Önder, *Mevlana'nın Konyadaki Evi ve Medresesi*, 20 s., Konya, 1956.

Konya Mevlânâ Dergâhı Merkez Arşivi'ne bağışladı. Bu önemli bağıştan sonra arşiv daha bir önem kazanmıştı. O günlerde ben de Mevlânâ Müzesi Müdürlüğünden ayrılmış, Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürü olarak (1964-1967 yılları) Ankara'da görev almıştım. Dergâh Arşivi'nin gelişmesi için bu kez ilgililerden, gerekirse belge de satın almalarını istedim. Bu çok yararlı oldu. Bu yolla, Faik Akçınar adlı bir Konyalı'dan 81 belge, Mevlânâ soyundan gelen Rifat Nazıroğlu Çelebi'den 101 belge satın alınarak arşive mal edildi.

Konya Mevlânâ Dergâhı Merkez Arşivi bu güne kadar bağış ve satın almalarla belge sayısını 2777'ye çıkarttı. Bunun 1497 adedi, eski Dergâh Arşivinden sağlanmış, 1280 belge de bağış ve satın almalarla Arşive mal edilmişti. Ne var ki, Abdülbaki Gölpınarlı'dan sonra hemen hiç kimse Mevlânâ Dergâhı Merkez Arşivinde çalışma yapmadı. Üniversite şehri Konya'da, Türk kültür tarihinde önemli bir yeri, kültür ve sanata hizmetleri çok olan mevlevilik ve mevlevihaneler konusunda bu arşiv belgelerinden faydalanılarak şimdiye kadar bir araştırma yapılmamasının üzücü olduğunu burada ifade etmek isterim.

14. yy.'dan başlayarak Anadolu'da ve Anadolu'nun dışında Osmanlı Devletinin bir zamanlar egemen olduğu ülkelerde açılan mevlevihanelerin yeri üzerinde bu güne kadar ilk ve tam liste, sanırım bu konferans dolayısıyla dostumuz Herr Prof. Dr. Klaus Kreiser. Alexandre Popoviç tarafından hazırlanarak Konferansa katılanlara gönderilmiştir. Biz bu listeyi, Konya Mevlânâ Dergâhı Merkez Arşivi belgelerinde adı geçen mevlevihanelerle karşılaştırarak yeni bir liste düzenlemiş bulunuyoruz. Arşivde 47 sayılı torbada bir belge var. Bu belgede, Konya Mevlânâ Dergâhı post nişinlerinin, diğer mevlevihaneler şeyhlerinden her birine nasıl hitap edeceklerine, hitap tarzına ve mektubun bitiş şekline ilişkin bir cetvel bulunmakta, dolayısıyla mevlevihaneler teker teker sayılmaktadır. Bu belgeden de faydalanarak listemizi aşağıdaki şekilde düzenlemiş bulunuyoruz (\* işaretli mevlevihaneler Bamberg listesinde gösterilmemiştir):

Adana (Türkiye)	Dınişk (Şam) (Suriye)	Kasımpaşa (İstanbul)
Afyon* (Türkiye)	Diyarbakır (Türkiye)	Kastamonu* (Türkiye)
Akçahisar (Türkiye)	Edirne (Türkiye)	Kayseri (Türkiye)
Aksaray* (Türkiye)	Eğirdir (Türkiye)	Kerkük (Irak)
Akşehir (Türkiye)	Elbasan (Arnavutluk)	Kilis (Türkiye)
Amasya (Türkiye)	Ermenek (Türkiye)	Kırşehir (Türkiye)
Ankara (Türkiye)	Ertuğrul* (Türkiye)	Kudüs (Filistin)
Antakya (Türkiye)	Erzincan (Türkiye)	Kütahya (Türkiye)
Antalya (Türkiye)	Eskişehir* (Türkiye)	Lazkiye (Suriye)
Aydın (Türkiye)	Filibe (Bulgaristan)	Lefkoşa* (Kıbrıs)
Ayıntab (Gaziantep) (Türkiye)	Gelibolu* (Türkiye)	Manisa (Türkiye)
Bağdad (Irak)	Galata* (İstanbul)	Maraş (Türkiye)
Bahariyye* (İstanbul)	Halep (Suriye)	Marmaris (Türkiye)
Bahriyye* (İzmir)	Hama (Suriye)	Mavsil (Irak)
Belgrad (Yugoslavya)	Hanya (Girit) (Yunanistan)	Medine (Suudi Arabis- tan)
Beyşehir (Türkiye)	Humus (Suriye)	Mekke (Suudi Arabis- tan)
Bilecik (Türkiye)	Isparta (Türkiye)	Midilli (Yunanistan)
Bozkır (Türkiye)	İpek* (Türkiye)	Mostar (Yugoslavya)
Burdur (Türkiye)	İzmit (Türkiye)	Muğla (Türkiye)
Bursa* (Türkiye)	Kahire (Mısır)	Niğde (Türkiye)
Çorum (Türkiye)	Kangırı (Çankırı) (Türkiye)	Niş (Yugoslavya)
Demirci (Türkiye)	Karaman (Türkiye)	Peç (Macaristan)

Peşte (Macaristan)	Tatar (Yunanistan)	Üsküdar (İstanbul)
Piriştine (Prizren) (Yugoslavya)	Tavşanlı (Türkiye)	Üsküp (Yugoslavya)
Sakız (Yunanistan)	Tebriz (İran)	Yadina (Yugoslavya)
Samsun (Türkiye)	Tekirdağ (Türkiye)	Vidin (Bulgaristan)
Sandıklı (Türkiye)	Tirana (Arnavutluk)	Yenikapı* (İstanbul)
Saraybosna (Sarajevo) (Yugoslavya)	Tire (Türkiye)	Yenişehir (Larissa) (Yunanistan)
Selânik (Yunanistan)	Tokat (Türkiye)	Yozgat (Türkiye)
Sivas (Türkiye)	Trablus (Tripolis) (Libya)	
Şehrizer (Irak)	Ulukışla (Türkiye)	
	Urfa (Türkiye)	

Bu listenin yeni araştırmalarla ilâveler göreceğini zannediyoruz. Sonuç olarak diyebiliriz ki, Mevlevi kültürü ve yaygınlığı konusunda Konya Mevlânâ Dergâhı Merkez Arşivi önemli bir yer almaktadır. Araştırmacıların aynı zamanda mahalli Şeriye sicillerindeki mevlevihaneler konusunda verilen bilgileri de ihmal etmemeleri lâzımdır.